Pankovits József

Mit tanultak Bibó Istvántól?

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 26. szám, 2017. június 30.

Magas kulturális színvonalat és intellektuális rangot jelentett jó nevű, jó hírű felsőoktatási intézmény bentlakásos szakkollégiumához tartozni, kedvezményeit élvezni, szellemi műhelyének, erkölcsi kohéziójának elidegeníthetetlen részévé válni, benne tanulni és építkezni, készülni az értelmiségi lét göröngyös, kátyúkkal tűzdelt útjára. Az Eötvös Kollégium, a Györffy Kollégium vagy a „fényes szellők" népi kollégiumai sok fiatalt indítottak el pályájukon. Egy időben sokat hallottunk (mostanában kevesebbet, bár CEU-ügyben megszólaltak jelenlegi fiai) a Bibó Istvánról elnevezett szakkollégiumról, ahol a mostani („legnagyobb" vagy „nagyobb" – kinek hogy tetszik) kormánypártunk élvonala, a valahai ifjak a rendszerváltás reményteli hajnalán sajátították el a jogi, közgazdasági, a társadalmi és politikai tudományok csínját-bínját és természetesen magának a rendszerváltoztatás politikájának fortélyait a demokratikus szellemiség elkötelezett tanárainak oltalma alatti méltányolható miliőben. A kollégium névadója a demokratikus politika és politizálás avatott szakértő teoretikusa és gyakorlója volt, amíg módja volt rá, szelleme és öröksége most is a demokrácia alapértékeire figyelmeztethetné az égisze alatt nevelődötteket, mi több, hűen hozzá a mai szakkollégisták a lex CEU vihara miatt intőt fogalmaztak meg nagy tekintélyű, beteges tekintélyelvűséggel és a demokratikus elvektől eltávolodva kormányzó elődeiknek. Április 5-én kelt levelükben „nyomatékosan" kérik Áder János köztársasági elnököt, a parlament által megszavazott felsőoktatási törvényt küldje meg az Alkotmánybíróságnak azzal, hogy a testület állapítsa is meg annak Alaptörvény-ellenességét. Olybá vehető a szituáció, hogy Bibót a maiak komolyan tanulmányozzák, a régiek módszeresen felejtik tanait, vagy ellentétben a maiakkal nem veszik komolyan a kollégium névadóját. A megállapítás szemléltetésére vonatkozó példák most már sokasodnak. A lex CEU – ezek egyikeként – szervült része a 2010 óta tartó folyamatnak, amely a menekültkérdés hisztériájával egyetemben, unióellenes kampányaival a demokrácia lebontását, egy önérdekű hatalom kiterjesztését és kiépítését célozza. A lex CEU valószínűleg a kormánynak a közvéleménnyel egyébként nem ismertetett nemzetközi politikájába is szervesen illeszkedő kezdeményezés. Ez sokunknak (*ÉS*-olvasóknak, a lap szerzőinek) úgy tűnik, hogy Orbán alaposan belegabalyodott a különböző és nagyon is különféle valós vagy vélt, megálmodott és remélt külső kapcsolati hálójának szövögetésébe – nehéz lesz kikecmeregnie belőle, mert tisztázatlannak látszik, a Trump, Putyin, Erdog˘an, Európa, Ázsia sokszögű rendszerben hová akar kilyukadni. Bibó-tanulmányai segíthetnék mind kül-, mind belpolitikáját, de megint csak valószínűsíthetően nem gondol velük, mintha elfelejtette volna azokat. Nézzük meg sorjában, miről, milyen összefüggésekről lehet itt szó.

Bibó műveibe csupán csak beleolvasva az embert főbe kólintja a kijózanító kérdés: mit is tanultak a Fidesz mai vezérei, az egykori fiúk Bibó Istvántól – nem győzzük hangsúlyozni – a róla elnevezett szakkollégiumban? A válaszadás enyhén szólva aggályos, mivel Bibó művei, írásai olyannyira leárnyékolódtak a Fidesz-kormányzással intézményesített illiberális rendszerben, hogy szerzőjükre már nem lehet ráismerni. Ha rosszmájúak akarnánk lenni, első nekifutásra kijelenthetnénk, Bibótól ezek a fiúk annak idején vagy nagyon keveset, esetleg semmit sem tanultak, vagy amit megtanultak tőle, annak nagy hatékonysággal, sőt sikerrel az ellenkezőjét művelik nem nagy múltú demokráciánknak annál nagyobb ártalmára. Itt van rögtön kapásból az a közhasznú, különben nem csak a fiúk részéről megismert, időnként idézett klasszikus bibói gondolat: „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni." Igazság szerint itt következik egy kettőspont, és emígy folytatódik a fiúk memóriájában már igencsak elhalványult és másoktól is csak néha, teljességében egészen ritkán idézett félmondat (lásd itt rögtön a folytatást): „...nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a

lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek az által válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük.” Más vélemények, más nyelvek, más fajok elsősorban is, melyeket mind felsorolhatnánk, a bibói gondolat kínzó időszerűségéről szólnak. A más véleményekbe foglalt sérelmekről gyakran beszélnek az *ÉS* szerzői, azonban az aktualitás felől minden szempontból első helyre kívánkoznak a más nyelveken beszélő, más fajú menekülők, bevándorlók, legális és illegális – jóllehet a kormányközeli közbeszéd kommunikációja nem tesz különbséget a jelzők között – migránsokkal kapcsolatos valódi és imaginárius félelmek. Nem figyelmen kívül hagyva, hogy a migránsok között megbújhatnak veszélyes terroristák, közönséges bűnözők, nőket zaklató és erőszakoló himpellérek, a jelenség tömeges méretét tekintő kétség feletti társadalmi kockázatokat, továbbá azt sem tudva, vajon Bibó miként viszonyult volna a problémához, illetve milyen javaslatokat terjesztett volna elő a kezelésére, azonban azt azért megállapíthatjuk, hogy a kormányzó Fidesz-vezérkar módszerei között a demokratikus, félelem nélküli politikai kultúra halvány elmosódó nyomokban sem bukkan fel, ugyanis a kerítés, a migránsokkal szembeni, korábban elviselhetetlen intenzitású, mára sem elalvó folytonos gyűlöletkampány ellentétes az európai, keresztényi, a Szent István-i befogadó értékrend humánus szárnyalásával. Az persze üdvös lenne, ha nem csak a fideszéket izgatná az államhatár közelében élők gazdasági és személyes biztonsága, minden politikai erő aggódna az ott élők termelvényeiért, vagyonukért, testi épségükért, amint az is elvárható, hogy a Fidesz viszont valóban és őszintén exponálja magát az európai határok mentén több országban, szomszédainknál is fenyegető humanitárius katasztrófa veszélyének elhárítása ügyében.

Karitatív szervezetek, olykor egyének – ha nem tévedünk – előrukkoltak jótékony javaslataikkal, cselekvően is fölléptek, ám hivatalos elutasításban, jobb esetben hallgatólagos közönyben volt részük. Ők csak részleges orvoslást nyújthattak volna a menekülők legelemibb emberi ösztöneiből és szükségleteiből, a civilizált körülmények hiányából, ezek elvárható biztosításából fakadó gondjaira. Elrendezésükre talán – és sajnos ez szintén igaz – maga az Európai Unió is kevés (lenne), különösen a magyar kormány és a hozzá hasonlók magatartása miatti állapotában, mivel a magyar vezetők és elvi társaik a megoldások keresése helyett az európai konstruktív szándékoknak minden pillanatban keresztbe tettek, csírájukban lehetetlen helyzetbe hozták a közös megoldásokra tett felszólításokat („a közös megoldásoknak annyi”), a legújabb kampány szerint „megállítandó brüsszeli bürokratákat” és politikusokat minden rendelkezésükre álló eszközzel bírálták, támadták és akadályozták a munkájukat, szélsőséges, migránsellenes uszító propagandájukkal kerékkötői lettek a közös uniós elgondolásoknak. A Fideszt illetően mindezt betetőzte a sikertelen októberi népszavazás a migránsok kényszerű betelepítése ellen, miközben a kvótaszámot majdnem megközelítő mértékben honosítanak és/vagy telepítenek be nemzeti színeink dicsőségére színes vagy fehér bőrű sportolókat és sportvezetőket, a kvótaszámot meghaladóan letelepedési kötvényeket, beutazási vízumokat forgalmaznak piaci stílusban. Az ellentmondásra rá se hederítenek.

Kérdések tehát vannak és lennének bőven, a tisztánlátást is számos zavaró tényező homályosítja – szép új világunk messze távol találtatik Bibó István szellemiségétől, a demokratikus transzparenciától mind a nemzeti, mind a nemzetközi viszonylatokat figyelve. Nem ismertek eléggé (mert hiányzanak a közmédia kötelező információi) az EU intézményeinek nemzetközi kezdeményezései, nemzetközi politikai akarata: hogyan és milyen megfontolások alapján lép fel a migrációt kiváltó válsággócok, a konfliktusok enyhítése, különösképp a szabályozása érdekében. Minderről alig lehet tudni valamicskét főként azokban az országokban (nálunk), ahol vitatják az EU politikáját, az EU meg nem polemizál a közvélemény előtt ezekkel az országokkal, illetve feltehetően ezeknek az országoknak a vezetése kitér a nyilvános vita elől. Uniós polgárként csak kapkodjuk a fejünket a kemény hangú, de meddő üzenetváltásokon, nem látjuk át az üzenetek mögötti vita reális politikai mozdulatait. A hazai tájékoztatás a kormány uralma alatt érdektelen a közvélemény tárgyilagos informálásában, inkább dezinformációs technikákat követ, és – úgy tűnik – még érdektelenebb az unióval ápolt normális kapcsolatok mint a rendszerváltozás óta folytatott elsőrendű magyar külpolitikai opciónak a karbantartásában. Ha Bibó István ezt tudhatná, láthatná, résztvevője lehetne, nem értene egyet vele, mert nagyon is tudatában volt a bel- és külpolitika bonyolult láncolatú összefüggésének. Bibó annak idején többek között a Magyarországot érintő igazságtalan békeszerződésekkel kapcsolatban abból indult ki, hogy a méltánytalanságok nem a békeszerződéseket

eldöntő ilyen-olyan nagyhatalmak (az első esetben mindnek, a másodikban a többségének) demokratikus rendszeréből következtek, jelezve különben azt, hogy a demokráciák belső élete és külpolitikája nem ugyanaz, a kettő közötti kapcsolódás nem mechanikus, vagyis ma sem arról van szó – normális gondolatmenetben, nem miként azt Orbán kampányai sugallják –, hogy Brüsszel, egyáltalán a demokratikus Nyugat ártani akar nekünk. „Abból, hogy a demokráciák nevében igazságtalanságot is lehet elkövetni – írta Bibó –, még nem következik, hogy a demokrácia merő humbug és csalás, ami mögött elnyomás, nemzeti elfogultság és imperializmus húzódik meg.” Elszomorító, hogy a jelenlegi magyar állami (kül)politikában az unió merő humbugnak és csalásnak van feltüntetve, ami mögött elnyomás, imperializmus rejtőzik, a magyarság meg csak folyvást szenved, kuruckodásra, védekezésre, ellenállásra kényszerül. Amikor a Fidesz és a kormány fejének hazai (kizárólag hazai használatú) indulatoskodásai, fékevesztett kirohanásai, belpolitikai indíttatású, de súlyos külpolitikai összefüggéseket és érdekláncolatokat bolygató offenzívája Brüsszel, az Európai Unió ellen fordul, akkor bizony Bibó Istvánra, a tőle tanultakra vagy még mindig megtanulható ismeretekre kell emlékeztetnünk, mert a jelenlegi külpolitikai konstellációt szem előtt tartva a szakkollégiumi anyag eleven aktualitást ölt. Az uniót alapító, meghatározó demokratikus országok, a maguk demokratikus eszmei-politikai áramlataival, a liberalizmussal, a konzervativizmussal, a szociáldemokráciával, ezekből a vonulatokból kikerült politikusaikkal, a szemérmetlenül itthon leértékelt Angela Merkellel, Martin Schultzcal, az unió demokratikus intézményeivel úgymond imperialista módon, a brüsszeli bürokraták ocsmány szellemében igazságtalanul akarják ráerőltetni a kicsiny, igazságtalanságoktól agyonsújtott Magyarországra a döntéseiket (mondjuk a betelepítési kvótát), holott megküzdeni próbálnak a kontinensre nehezedő migrációs nyomással. NB. A nyomás fő iránya különben sem Magyarországot terheli, mégis államunk még a látszatát is kerüli annak, hogy ebből a teherből vállalná a rá eső részt, ami az európai szolidaritással együtt járó kötelesség lenne mellesleg, illetve nem mellesleg és nem mellékesen. Bibót legalább a félelem–demokrácia kontextusában még idézik, még hivatkoznak rá, ellenben más vonatkozásokban, a kül- és belpolitika bonyolult összefüggéseiről elmélkedő passzusai, a jelek szerint, elenyésztek a neve alatt valamikor tanulmányaikat folytató fiatal politikusjelöltek emlékezetében.

Bibó – régies kifejezéssel élve – világnézete az, amitől távol kerültek immár csak virtuálissá vált tanítványai. Bibó István világképe a két világháború között és a II. világháború folyamán jegecesedett ki, és azóta sok idő telt el, valamint attól sem tekinthetünk el, hogy felfogásának különböző elemeit ’56-os tapasztalatai felülírták és megváltoztatták, ennek ellenére meggyőződésének időtálló tételeit tartalmukból kiforgatni, helyenként a visszáját érvényesíteni tisztességtelen magatartás a nevével ma is kapcsolatba hozható politikai fősodor képviselői részéről. Gyerekjáték történelmi példák alapján – Bibónak a Tiszákra (egyikük szobrát Orbán újraavatta, valamint baromi erővel rekonstruálja az 1945 előtti kor szimbolikáját), Károlyira, Bethlenre, Horthyra, 1918-ra és 1919-re, a fasizmusra és a szocializmusra vonatkozó megjegyzései alapján – a Fidesz-ideológiát kikezdeni, a történelmi sorsfordulók és nagy folyamainak hamis ábrázolású, Fidesz-tolmácsolású szemléletét, a CEU üldözését, az álságos félrevezető rezsiharcot, a demokrácia elleni intézkedéseket bírálni, rámutatni a nyilvánvaló ellentmondásokra, az arányos és elfogulatlan értékelések helyetti relativizálásokra, a Bibó szerint is zsákutcákba vivő, a történelmi illúziókat tápláló és az aktuálpolitikával érintkező mítoszteremtésekre. Ezeket mind pregnánsan és tömören foglalja össze egyik, a közép- és kelet-európai politikai fejlődést tükröző, a hamis politikusról írt soraiban: „E típusnak, mely hol arisztokratikus környezetből ereszkedett le, hol népképviseleti, demokratikus erők szárnyán emelkedett fel a politikába, a kétségtelen tehetség mellett bizonyos ravaszság és bizonyos erőszakosság volt a jellemzője, ami kiválóan alkalmassá tette arra, hogy a demokrácia meghamisításának, a demokratikus formák között folyó antidemokratikus kormányzásnak vagy valamely erőszakos politikai álkonstrukciónak a kezelőivé és letéteményeseivé váljon. Ennek révén megszerezték a »nagy realista« renoméját, s a nyugat-európai típusú politikusokat sikeresen háttérbe szorították.” Bibó hozza a történelmi példáit Bismarcktól Bethlenig – egészítsük ki mai nevekkel a listát?

Kifejezett időszerűséget Bibó tanításából a hatalom koncentrációjáról írt oldalain fedezhetünk még fel – természetesen abból a szempontból, mi mindenről feledkeznek meg az egykori szakkollégisták. Idézem

Bibót: „A hatalmak elválasztásának követelménye, mint általában minden nem folytonos fejlődésből eredő elvi formula, a kontinentális Európában bizonyos mértékig deformálódott…, ugyanis… sokáig közkeletű volt az a nézet, mely szerint a hatalmak elválasztása nevében a végrehajtó hatalomtól is távol kell tartani a törvényhozói hatalom és a bíráskodó hatalom beleavatkozását. Holott a hatalmak elválasztásának a követelményében nem az a lényeges, hogy először ilyen vagy olyan szempontok szerint elkategorizáljuk az államhatalmakat két, három vagy többféle hatalomra, azután elvi követelményként kimondjuk, hogy ezeket egymástól feltétlenül és mereven el kell választani (lábjegyzetben összevetés Balás P. Elemérnek a *Társadalomtudomány* 1940. 2. számában közölt publikációjával – P. J.), hanem az, hogy a társadalomban található legerősebb hatalomkoncentrációt meg kell gyengíteni különálló hatalmi erőcsoportok kiszakításával, bizonyos funkcióknak – elsősorban a törvényhozásnak és a bíráskodásnak – a hatásköréből való kivonásával.” Ennek eszközei a kulturális élet (az oktatás és tanulás, a művészi alkotómunka) szabadságában, a kritikai szemlélet fenntartásában, a civil társadalom fejlődésében, a sajtó pluralizmusában valósulhatnának meg, ha Orbánék nem támadnák ezeket. A lex CEU, a budai vár arculatának megváltoztatása, más vitatott ügyek illusztrálják a kritikai szellemiség és a szabdságjogok elleni hadjáratot.

Ha valahol érzékelhető, hogy a Fidesz – Orbán elképzeléseinek megfelelően – az ellenkezőjét vallja és csinálja annak, amit Bibótól alkalmasint megtanulhatott volna, az épp a fentebbi szakaszban Bibó mondandójának az ellenkezőjére fordítva látható. A Fidesz nemhogy gyengítené saját eredetileg megmanipulált, ma már nem is létező kétharmados választói felhatalmazású hatalomkoncentrációját, a legkörmönfontabb módszerekkel erősíti, betonozná szétrobbanthatatlanná a végrehajtó és törvényhozó hatalomban, a bíráskodásban, a jog- és igazságszolgáltatásban, a gazdasági erőforrások és pénzeszközök szűk családi és baráti körű összpontosításában, illetve a további „elkategorizált” hatalmi ágakban, így bámulatra méltón a kultúrában, az oktatásban – korlátozni akarván a lex CEU-val is az egyetemi és szélesebb értelemben a kulturális autonómiákat –, a civil társadalomban, a sajtóban, hogy az erőszakszervezetekről ne is beszéljünk. Ez az, ami már feltűnik és ellenszegülésre ad okot a Fidesz belső világában is, nem különben az ún. szellemi holdudvarában, és szórványos, de egyre intenzívebb kritika tárgyává válik, jó időben történő dezertálásra sarkall, a bűzös belső bomlás jegyeit mutatja fel – még a legbárgyúbb politikai ellenfeleinek és jámbor híveinek is a körében. A CEU melletti kiállás és a korábbi tüntetések bizonyítékkal szolgálnak.

Ha így folytatódnak a dolgok, ránk köszönthet az ellen(fülke)forradalom: kívánatos, legyen elegendő fülke és legyenek emberek, akik a fülkékbe agitálják a szavazókat.